

LA CONVIVÈNCIA ESCOLAR

L'assetjament escolar ha estat últimament un tema de preocupació, sobretot pel ressò mediàtic d'alguns casos especialment greus que s'han difós a través dels mitjans de comunicació. Això no vol dir que hagin augmentat els casos de maltractament a l'escola, sinó que ha augmentat el reconeixement públic d'un fenomen que sempre ha existit: els problemes derivats de la convivència entre iguals en els centres escolars.

L'augment de la visibilitat d'aquest problema es reflecteix no sols en un nombre més elevat de notícies relacionades amb l'assetjament escolar, sinó també en l'aplicació d'una sèrie d'actuacions destinades a la seva prevenció i detecció, i en un augment d'investigacions i estudis sobre la violència en l'entorn escolar.

En aquest context, des del Centre de Recerca Sociològica d'Andorra es va dur a terme una enquesta sobre la convivència escolar durant el curs 2012-2013.

1. Objectius i metodologia

La finalitat d'aquest estudi és avaluar la convivència entre els alumnes i veure en quina mesura es donen fenòmens com el de l'assetjament entre iguals.

La metodologia que s'ha aplicat és similar a l'emprada per altres investigacions sobre el mateix tema, prenent com a referència l'Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya. Curs 2005-2006 (ECESC) de la Generalitat de Catalunya. El fet d'utilitzar una metodologia semblant ens ha servit per tenir un marc de referència i poder disposar de dades comparables.

Les dades s'han obtingut a través d'una enquesta adreçada als alumnes del segon cicle de primera ensenyança i als alumnes de segona ensenyança dels tres sistemes educatius d'Andorra.

El treball de camp es va fer entre el 21 de gener i el 22 de març de 2013.

El qüestionari va ser autoadministrat, és a dir, que l'omplien els alumnes enquestats mitjançant una aplicació web a la

qual van accedir individualment des del seu centre i que van respondre en horari escolar.

Després de depurar les dades, es van obtenir 2.499 qüestionaris vàlids de primera ensenyança, que representen una taxa de resposta del 87,3%, i 2.222 qüestionaris vàlids de segona ensenyança, que representen una taxa de resposta del 73,7%. En conjunt, es van obtenir 4.721 qüestionaris vàlids, un 80% de taxa de resposta.

2. Marc teòric de l'estudi

L'escola, juntament amb la família, té un paper de primer ordre en la socialització. La socialització és el procés mitjançant el qual les persones adquireixen la consciència de les normes i els valors socials i un sentit del jo. Aquest procés permet que les persones s'adaptin al seu entorn social i mostrin les pautes de comportament i les relacions interpersonals que són pròpies d'aquest entorn (Torrubia i Doval, 2009).

Mentre que la socialització primària és aquell procés que té lloc durant la primera infantesa en l'entorn familiar, la socialització secundària és el procés posterior que indueix l'individu socialitzat a penetrar i a participar en nous sectors del món objectiu de la seva societat.

L'escola és una de les institucions on té lloc la socialització secundària, procés que es produeix des del final de la primera infantesa fins a la maduresa, i en el qual també intervenen altres agents (els amics, els mitjans de comunicació, les organitzacions, etc.). L'escola és la primera institució formal a la qual accedeix l'infant, en la qual aprèn un tipus diferent de relacions i normes deslligades de l'àmbit afectiu familiar.

D'altra banda, l'escola no és tan sols un espai socialitzador, sinó que també representa un camp de sociabilitat, ja que és un dels espais on els infants i els joves passen més temps i on afloren les amistats, les enemistats, les solidaritats, les lluites, les aproximacions, els distanciaments, les emocions, les racionalitats, etc.

Autores:

Mercè Casals

Llicenciada en sociologia i psicologia

Josepa Batalla

Llicenciada en sociologia

La importància de l'escola com a agent socialitzador deriva tant dels objectius i continguts que explícitament es volen transmetre (coneixements i competències), com de les pràctiques quotidianes que s'hi porten a terme i que incideixen directament en els alumnes. És a dir, a l'escola no tan sols es transmeten conceptes o habilitats tècniques, sinó que s'hi aprèn a conviure.

La convivència escolar

La convivència escolar fa referència a la capacitat de les persones de viure amb altres en un marc de respecte mutu i de solidaritat recíproca. El bon funcionament d'aquesta convivència garanteix les bases per a un aprenentatge correcte.

Cada escola pot establir unes normes de convivència en què es valori la responsabilitat social, el respecte, la reciprocitat, etc., i apostar per una cultura escolar que afavoreixi la bona entesa entre els seus components. En aquest sentit, l'escola pot intervenir sobre les variables que controla, però no sobre altres factors que influeixen en el clima escolar, com la família, el grup d'amics, el barri, etc.

Podem dir, doncs, que el concepte clima escolar és complex, i per tant, s'ha de tractar des d'aquesta complexitat. La seva anàlisi ha de considerar multitud de factors, i sovint, no hi ha una única causa explicativa d'un bon o un mal clima escolar. Per tant, no podem concloure que l'origen social dels alumnes o l'emplaçament geogràfic del centre siguin els únics factors determinants o explicatius.

Com a totes les institucions, als centres educatius hi participen moltes persones, entre les quals es creen interaccions: alumnes, professors, famílies, etc.

Per als alumnes, les relacions d'igual a igual són molt importants. Els iguals es defineixen com aquelles persones que estan en una posició social semblant i això els permet ser conscients de la simetria social respecte als membres del grup. En el context educatiu, les relacions entre iguals tenen entitat com a grup. La noció de grup confereix als seus integrants un marc de referència, una seguretat i un aixopluc afectiu que en edats adolescents pot arribar a ser, fins i tot, més important que els atorgats pels pares, familiars o altres adults.

El desenvolupament social de la persona depèn, en gran part, de les seves primeres experiències en societat i de les seves actituds en els àmbits més propers: la família, l'escola, els amics. Des de l'inici de la seva vida, la persona està integrada en un grup i la influència que aquest grup exerceix en ella deixa petjada en la seva personalitat.

Des de l'escola s'intenta que hi hagi un bon clima de convivència entre els escolars i es treballa per afavorir unes bones relacions interpersonals, però la realitat és que no sempre s'aconsegueix.

Què s'entén per assetjament escolar o «bullying»

Sovint, les relacions entre iguals no són simètriques, sinó que segueixen l'esquema de dominància-submissió: el poder d'uns i l'obligació d'uns altres d'obeir. Aquest tipus de relació, marcada per la falta de respecte, la prepotència, l'abús i els maltractaments d'uns envers els altres és un fenomen social i psicològic i s'estableix en un context –l'escola– del qual l'alumne no es pot evadir, ja que és el seu escenari quotidià en el qual ha de conviure amb els altres i educar-se.

Es diu que és un fenomen social perquè té lloc en determinades situacions de relacions humanes que el potencien, el permeten i el toleren. Es diu que és un fenomen psicològic perquè afecta personalment els individus que el pateixen.

Quan parlem d'assetjament escolar o *bullying* (Avilés, 2002), paraula derivada de *bully*, que en anglès significa 'abusador', fem referència a actes tirànics com l'amenaça, l'insult, la ridiculització, l'agressió, etc.

Seguint la definició de *bullying* que fa Dan Olweus (1998), professor de psicologia de la Universitat de Bergen, a Noruega, una de les més acceptades dins de la literatura científica que aborda aquest problema, «un alumne és agredit o es converteix en víctima quan està exposat, de forma repetida i durant un temps, a accions negatives per part d'altres alumnes».

Així, per definir una acció com a *bullying* s'han de donar els factors següents:

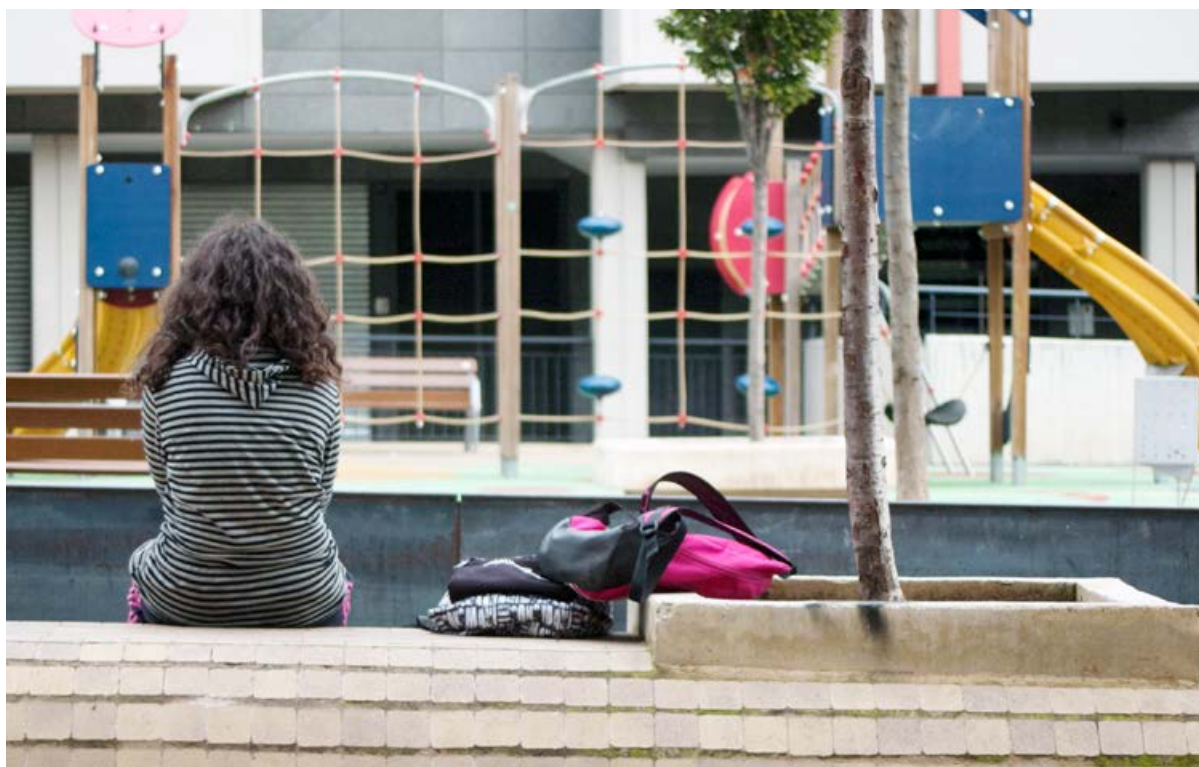
- Una víctima (indefensa) atacada per un assetjador o un grup d'assetjadors.
- Intencionalitat per part de l'agressor.

- Una desigualtat de poder entre el més fort i el més dèbil. No hi ha equilibri quant a les possibilitats de defensa, ni equilibri físic, social o psicològic. És una situació desigual i d'indefensió per part de la víctima. S'associa a un procés de victimització. El subjecte és víctima no només de l'agressor, sinó també de l'entorn social.
- L'acció agressiva ha de ser repetida. Ha de passar durant un període de temps i de forma recurrent, de manera que crea a les víctimes l'expectativa de ser blanc de futurs assetjaments.

A partir d'aquesta definició de *bullying*, que fa referència a les accions negatives continuades entre companys d'escola i que comporta una situació de desequilibri de poder entre els agressors i les víctimes, en l'enquesta sobre convivència escolar s'han formulat una sèrie de preguntes de diferents àmbits per aproximar-nos gradualment al concepte de maltractament.

3. Resultats de l'enquesta

En la primera part de l'enquesta es van plantejar preguntes relatives al benestar subjectiu (satisfacció dels alumnes amb ells mateixos i amb el seu entorn), i després es van anar intro-

duint gradualment qüestions relacionades amb les diferents dimensions dels maltractaments a l'escola (percepció, sentiment de por, accions negatives experimentades, accions negatives reconegudes, percepció subjectiva i valoració).

Les dades sobre el **benestar subjectiu** indiquen que la majoria dels alumnes enquestats es troben bé amb ells mateixos, amb els seus amics, amb la seva escola, amb el seus professors, etc., amb percentatges al voltant del 90% de satisfacció entre els alumnes de primera ensenyança i entre un 77% i un 82% en el cas dels alumnes de segona ensenyança. La majoria també afirmen que es troben bé o molt bé amb els companys de l'escola (un 85% a primera ensenyança i un 83% a segona ensenyança). És a dir, que en general hi ha un alt grau de satisfacció dels alumnes en relació amb el seu entorn immediat.

No obstant això, no podem oblidar que en els centres escolars es produeixen diferents tipus de situacions conflictives que dificulten la convivència entre els alumnes. Es tracta d'accions que ens han de preocupar, no tant per la quantitat d'alumnes que les pateixen, sinó per la tendència a repetir-se de manera sistemàtica, a afectar les mateixes persones, i per les conseqüències negatives que els poden ocasionar.

La **percepció** per part de l'alumnat dels casos de maltractament en l'entorn classe és força elevada, sobretot entre els alumnes de primera ensenyança (un 55% a primera ensenyança i un 35% a segona ensenyança pensen que hi ha nens o nenes que no tracten bé algun company de classe). En general s'observa que la percepció del problema és més gran entre els alumnes que tenen més mala relació amb els companys i entre els més afectats per les accions negatives continuades.

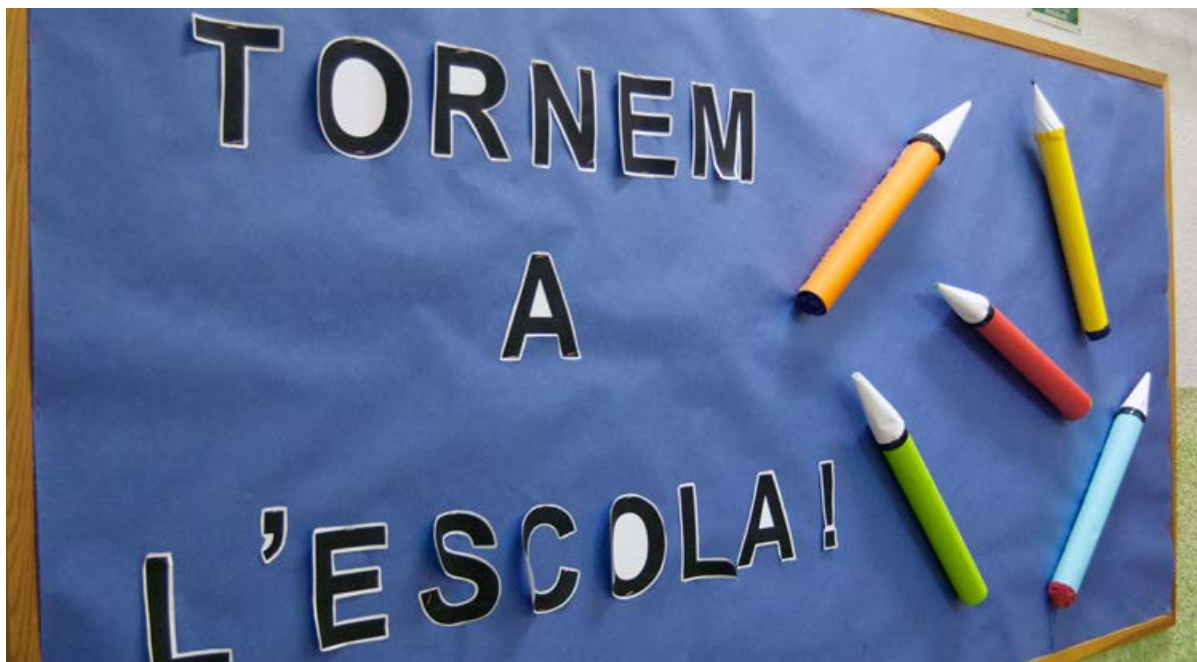
Pel que fa al **sentiment de por** de ser maltractats, un 44% dels alumnes de primera ensenyança i un 29% de segona ensenyança diuen que els fa una mica o molta por que altres alumnes els tractin malament. Els alumnes de menys edat i les nenes admeten més sovint que tenen por, probablement perquè es troben en una situació de més indefensió davant les agressions. Aquest sentiment de por disminueix clarament en augmentar l'edat. D'altra banda, el sentiment de por també és més alt entre els alumnes que tenen més males relacions amb els seus companys. En aquests casos, el suport del grup és menor, fet que afavoreix la sensació d'aïllament i d'indefensió davant d'una possible agressió.

En relació amb les **accions negatives experimentades** pels alumnes, les més freqüents són les burles i els insults (maltractaments verbals). Si considerem els casos que declaren que els ha passat un cop a la setmana o més, hi ha un 27% dels alumnes de primera ensenyança i un 11% de segona ensenyança afectats. Cal assenyalar que aquest tipus d'accions són molt manifestes i es poden produir en moltes situacions de manera recíproca.

Entre els alumnes de primera ensenyança el maltractament físic (empentes, cops o puntades de peu) ocupa el segon lloc en la prevalença de les accions negatives (un 15% afirmen que els ha passat un cop a la setmana o més), i l'exclusió social (deixar de banda, ignorar) el tercer lloc, amb un 13,5%. A segona ensenyança, les accions més freqüents després del maltractament verbal són l'exclusió social (un 5%) i el maltractament físic (3%).

Pel que fa a les agressions a les pertinences (robar o fer malbé coses) hi ha un 7% dels alumnes de primera ensenyança i un 2% de segona ensenyança que els passa un cop a la setmana o més. Les accions menys freqüents són les coaccions o amenaces (al voltant d'un 3% a primera ensenyança i un 1% a segona ensenyança), i el *ciberbullying* (un 4% i un 1%, respectivament), com també s'observa en altres estudis similars. L'assetjament sexual, que només s'ha formulat als alumnes de segona ensenyança, afectaria un 3% d'aquests alumnes.

Totes les accions negatives són més freqüents entre els alumnes de primera ensenyança i disminueixen en passar a l'etapa escolar següent. Això es pot relacionar amb una major impulsivitat entre els alumnes de menys edat (reaccions més físiques), que es va controlant a mesura que maduren, gràcies al procés de socialització. En augmentar l'edat i el nivell educatiu també augmenta la capacitat dels nois i noies per contenir i reconduir les seves conductes agressives, alhora que van incorporant altres estratègies per resoldre els conflictes amb els seus iguals (Arregui i Martínez, 2012).

També es manifesten diferències entre nens i nenes pel que fa al tipus d'accions experimentades, de manera que ells són més víctimes de maltractament físic, mentre que elles són més objecte d'exclusió social.

Una altra de les dimensions analitzades és la **percepció subjectiva** dels alumnes en relació amb les accions negatives que han sofert durant el curs, diferenciant els actes que es consideren destinats a molestar d'aquells que es consideren bromes o actes espontanis que es produeixen en la interacció habitual entre els escolars. En augmentar l'edat i l'etapa educativa disminueix la proporció d'alumnes que consideren que s'han ficat amb ells amb intenció de molestar-los. Així, un 17% dels alumnes de primera ensenyança i un 4,5% de segona ensenyança diuen que s'han ficat sovint amb ells, i un 24% i un 10%, respectivament, manifesten que s'han ficat

amb ells algunes vegades. D'altra banda hi ha un 17% d'alumnes a primera ensenyança i un 19% a segona ensenyança que consideren que les accions negatives experimentades no eren per molestar-los, sinó només per fer una broma.

S'observa que hi ha una relació significativa amb les variables de benestar subjectiu, de manera que els alumnes que pateixen sovint accions intencionades es mostren més insegurs, menys satisfets amb ells mateixos i amb els altres i tenen relacions més dolentes amb els companys que els alumnes que no les pateixen. A partir d'aquestes dades no podem assegurar si la insatisfacció amb ells mateixos i amb els altres és una conseqüència de les accions negatives experimentades pels alumnes, o bé si aquestes variables actuen com a condicionants perquè es produeixi el maltractament per part dels companys.

També es va demanar als alumnes la **valoració de la importància** conjunta de totes les accions que consideren destinades a molestar-los (si els han dolgut o els han fet ràbia). La valoració subjectiva per part de la víctima aporta una informació molt útil per interpretar els fets, ja que una mateixa acció es pot considerar més o menys important en funció de les circumstàncies en què s'ha produït (pot haver-hi causes que es consideren agreujants, atenuants o eximents, segons el context) (ECEESC, p. 109). Els casos que manifesten que alguns companys s'han ficat amb ells per molestar-los i ho va-

loren com a molt o bastant important són els que es poden considerar més propers al que anomenem assetjament escolar. Per tant, ens estem referint a un grup més reduït d'alumnes que declaren un grau d'afectació subjectiva més gran.

A partir d'aquestes dades s'han construït dos indicadors globals: l'**indicador global de maltractaments enregistrats**, que inclou els alumnes que han experimentat alguna acció negativa un cop a la setmana o més i la consideren molt o bastant important (un 13% dels alumnes de primera ensenyança i un 5% dels de segona ensenyança), i l'**indicador global de maltractaments percebuts**, que selecciona els alumnes que diuen que s'han ficat sovint amb ells per molestar-los i ho consideren molt o bastant important (un 10% d'alumnes de primera ensenyança i un 3% de segona ensenyança).

En les diferents dimensions relacionades amb el maltractament entre iguals (la percepció dels casos que es produeixen en l'entorn immediat, la por de ser maltractats pels companys, les accions negatives experimentades pels alumnes durant el curs, la valoració de la importància d'aquestes accions, etc.), s'ha pogut constatar que en augmentar l'edat hi ha una disminució dels casos. Aquesta correlació no indica que l'assetjament desaparegui entre els alumnes més grans, sinó que els conflictes experimentats es transformen i, a l'adolescència, sorgeixen nous problemes i noves formes de veure-ho i d'afrontar-ho. Tampoc no significa que els problemes experimentats a segona ensenyança siguin menys importants, sinó que poden tenir efectes tant o més greus. Els alumnes adolescents són més conscients, i en aquesta etapa la relació entre iguals pren més força i, per tant, són més sensibles a la pressió del grup. En aquest sentit també s'observa que els alumnes de segona ensenyança afectats per alguna acció destinada a molestar-los s'emparen més en els amics (40,5%) que en els pares (39%) o els professors (23%), mentre que els alumnes de primera ensenyança busquen majoritàriament el suport dels adults (un 52% ho diuen als pares i un 51% als mestres). Sovint, els adolescents afectats no busquen l'ajuda dels adults perquè estan desorientats davant la situació, i fins i tot poden tenir vergonya de no saber defensar-se.

Per analitzar els maltractaments a l'escola des d'una altra perspectiva també s'ha preguntat sobre les **accions negatives reconegudes** pels alumnes, és a dir les accions que han dut a terme contra els seus companys com a agressors o victimitzadors. Dels resultats obtinguts, el primer que destaca és que hi ha menys proporció d'alumnes que declaren que

són victimitzadors que els que declaren ser víctimes. A l'hora d'interpretar aquestes dades cal tenir en compte que és possible que hi hagi un grau d'ocultació superior, ja que és més difícil que els alumnes reconeguin que han fet certes accions negatives.

Les accions reconegudes per més alumnes són els insults i les burles (maltractament verbal), amb un 9% dels alumnes de primera ensenyança i un 6% dels de segona ensenyança que reconeixen que ho han fet un cop a la setmana o més. Pel que fa al maltractament físic (donar cops, empentes, puntades de peu, etc.) admeten que ho han fet amb una freqüència setmanal un 6% dels alumnes de primera ensenyança i un 2% dels de segona ensenyança, i l'exclusió social (ignorar, deixar de banda) un 5% i un 4%, respectivament. La resta d'accions negatives són reconegudes per un 1% o menys dels alumnes, tant de primera com de segona ensenyança, tenint en compte els casos que ho han fet un cop a la setmana o més.

En conjunt, la freqüència amb què han fet alguna de les accions negatives és superior entre els alumnes de primera ensenyança i tendeix a disminuir amb l'edat, tot i que aquesta relació no és tan evident com en el cas de les víctimes. Aquesta diferència es pot atribuir a l'efecte de dos processos: d'una banda, gràcies al procés de socialització, les accions negatives van disminuint durant els anys d'escolarització; d'altra banda, les víctimes, en fer-se grans, tenen més facilitat per defensar-se de les agressions, i per tant disminueix el nombre de víctimes en augmentar l'edat. En canvi, el nombre d'agressors no disminueix de forma tan clara amb l'edat, ja que els agressors poden trobar víctimes entre els més petits o els més febles.

Pel que fa a les diferències en funció del gènere destaca que entre els agressors o victimitzadors predominen clarament els nois sobre les noies, encara més que en el cas de les víctimes.

D'altra banda cal parar atenció a les **actituds** que adopten els alumnes quan presenciïn aquestes accions. En aquest sentit s'observa que a segona ensenyança hi ha més alumnes que

eviten intervenir-hi, o bé per una manca de sensibilització davant certes agressions o bé per la por de convertir-se en víctima si hi intervenen. Així, mentre que a primera ensenyança un 33% dels alumnes diuen que si presenciessin que algun company és maltractat intenten que facin les paus i un 25% diuen que van a buscar al mestre o un adult, a segona ensenyança aquestes opcions baixen a un 16% i un 10%, respectivament, mentre que l'opció més esmentada és que miren sense fer res, tot i que voldrien ajudar la víctima (un 22% dels alumnes de segona ensenyança per un 10% dels alumnes de primera ensenyança). En qualsevol cas, l'actitud dels espectadors és important de cara a la prevenció o la correcció dels maltractaments. Si les accions negatives no es rebutgen explícitament, aquesta permissivitat pot convertir-se en un model de referència, a banda de proporcionar una sensació d'impunitat en els agressors que no tindrà cap efecte dissuasiu en la seva conducta.

4. Conclusions

De les dades obtingudes en aquest estudi **no es pot establir un perfil únic de víctima ni d'agressor**, perquè qualsevol alumne pot ser objecte de maltractament, i qualsevol alumne pot comportar-se agressivament en un moment donat. Però sí que es pot concloure que hi ha infants i joves que tenen més probabilitat de ser assetjats i d'altres que utilitzen l'agressió de manera habitual en les seves relacions socials.

Sigui quina sigui la «diferència» que provoca que un alumne sigui rebutjat, **els motius no són causes reals ni fonamentades**, sinó que acostumen a ser excuses de l'agressor per justificar la seva conducta, per bé que sembla que hi hagi un element comú propiciador: la manca d'habilitats socials en l'infant diana, i el seu relatiu aïllament social.

Pel que fa als agressors, poden ser alumnes que utilitzen la violència i la confrontació perquè els agrada sentir-se els líders i guanyar-se la popularitat dels companys; d'altres perquè viuen una situació complicada en l'àmbit familiar (divorci dels pares, mort d'un familiar, dificultats econòmiques a la llar, o fins i tot són víctimes d'abús per part dels pares o altres familiars, etc.) i traslladen la seva humiliació i malestar a l'escola adoptant conductes agressives mitjançant les quals canalitzen el seu ressentiment. En alguns casos tenen habilitats de lideratge, encara que sigui un lideratge negatiu o basat en l'estatus que els dona el fet d'actuar de manera

disruptiva en determinades ocasions. En general no han fet un bon aprenentatge de viure en comunitat.

És important que l'escola proporcioni unes pautes de convivència que tinguin en compte les diferències i en què tots els nens tinguin les mateixes oportunitats i tots se sentin valorats, siguin víctimes o agressors, ja que, com hem comentat, aquests també tenen dèficits socials importants que cal solucionar.

Pensem que l'enfocament per treballar aquest conflicte ha de ser global, en el sentit que no ha de ser tractat com un seguit d'accions aïllades, sinó com el reflex de problemes de convivència que afecten a tothom i no només a les víctimes.

Les conclusions de diferents estudis sociològics indiquen que el nivell d'assetjament escolar no és més gran que en anys anteriors. El que ha canviat és la percepció des de la

qual es contempen els diferents incidents, els mecanismes de resposta i el ressò social que generen.

A Andorra també podem afirmar que hi ha més sensibilitat davant aquests fets, i que s'han impulsat programes específics per a la prevenció i la detecció d'aquests tipus de conductes dins del context escolar.

Aquest és el primer estudi sobre convivència escolar a Andorra i, per tant, no podem comparar les dades actuals amb les d'anys anteriors, però sí que hem pogut comparar moltes preguntes amb l'*Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya. Curs 2005-2006*, i, en general, podem concloure que els resultats obtinguts són similars.

Esperem que aquest estudi hagi servit per apropar-nos a un dels aspectes de la convivència als centres escolars d'Andorra, i que ajudi a fer tasques de prevenció i de reeducació.

BIBLIOGRAFIA

- *Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya. Curs 2005-2006*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació; Departament d'Educació.
- ARREGUI, A.; MARTÍNEZ, P. (2012). *El maltrato entre iguales en educación primaria y ESO*. Gobierno Vasco: Instituto Vasco de Evaluación e Investigación Educativa.
- AVILÉS, José M. (2002). *Bullying. Intimidación y maltrato entre el alumnado*. STEE-EILAS.
- OLWEUS, D. (1998). *Conductas de acoso y amenazas entre escolares*. Madrid: Morata.
- TORRUBIA, R.; DOVAL, E. (coord.) (2009). *Família i educació a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. [en línia]. <<http://www.fbofill.cat/intra/fbofill/documents/publicacions/496.pdf>>.